

Слюсарчук О.П.,

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри

управління національним господарством та економічної політики НАДУ

Застосування принципів сталого розвитку в державному управлінні рекреаційно-туристичною сферою

У статті обґрунтовано роль рекреації та туризму для забезпечення сталого розвитку держави на основі встановлення й підтримання рівноваги між збереженням природних і історико-культурних ресурсів, економічними інтересами і соціальними потребами.

Досліджено внесок рекреації та туризму в економіку України та проаналізовано еколого-економічну та соціальну роль ринку рекреаційних послуг у забезпеченні сталого розвитку держави.

Сформульовано принципи державного управління сферою рекреації на засадах сталого розвитку та виокремлено економічні, екологічні та соціальні наслідки дієвого державного управління рекреаційно-туристичною сферою на засадах сталого розвитку.

Ключові слова: рекреація, туризм, рекреаційно-туристична сфера, державне управління, сталий розвиток.

Slyusarchuk O.P. The principles of sustainable development using in the recreational-tourist sphere public administration

The article determines the role of recreation and tourism for providing sustainable state development. It is discovered the establishment and maintenance of the balance between preservation of natural and historical-cultural resources, economic interests and social necessities.

The contribution of recreation and tourism into the economy of Ukraine is investigated. It is analyzed the economical, ecological and social role of recreational services market in sustainable state development providing.

The principles of recreational sphere public administration are formulated on the basis of sustainable development. The economic, ecological and social consequences of effective recreational-tourist sphere public administration are distinguished.

Key words: recreation, tourism, recreational-tourist sphere, public administration, sustainable development.

Слюсарчук О.П. Применение принципов устойчивого развития в государственном управлении рекреационно-туристической отраслью

В статье обоснована роль рекреации и туризма для обеспечения устойчивого развития государства на основании восстановления равновесия между сохранением природных и историко-культурных ресурсов, экономическими интересами и социальными потребностями.

Исследован вклад рекреации и туризма в экономику Украины и проанализирована эколого-экономическая и социальная роль рынка рекреационных услуг в обеспечении устойчивого развития государства.

Сформулированы принципы и экономические, экологические, социальные последствия действенного государственного управления рекреационно-туристической отраслью.

Ключевые слова: рекреация, туризм, рекреационно-туристическая отрасль, государственное управление, устойчивое развитие.

Постановка проблеми. Актуальність переходу України на шлях сталого розвитку зумовлена неузгодженістю темпів соціально-економічного розвитку і вимог екологічної безпеки, домінуванням природомістких галузей та енергомістких застарілих технологій, сировинною орієнтацією експорту, відсутністю культури праці та споживання.

Перехід України до сталого розвитку потребує зміни підходів до управління в соціальній, економічній та екологічній сферах на основі впровадження нової моделі соціально орієнтованої економіки на засадах збалансованого природокористування.

На формування та розвиток такої моделі значний вплив справляє рекреаційно-туристичною сфера, динамічний розвиток якої неминує викликає позитивні зрушення в інших галузях (інфраструктура, сільське господарство, екологія) і створює сприятливі передумови для розв'язання соціальних проблем, підвищення життєвого рівня населення, формування нормального ринкового середовища та інвестиційної привабливості, що є надзвичайно важливим для сталого розвитку держави.

Дієве державне управління рекреаційно-туристичною сферою дасть змогу вирішити низку завдань сталого розвитку держави в трьох векторах: економічному, соціальному та екологічному. У цьому контексті рекреація є унікальною, оскільки вона дає можливість поєднати ці складові сталого розвитку в органічному взаємозв'язку.

Аналіз останніх публікацій за проблематикою та виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Вагомий внесок у вирішення питань державного управління рекреацією та туризмом зробили М.Біль [1], П.І.Гаман [2], Л.М.Черчик [10], О.С.Шаптала [11]. Питанням державного регулювання рекреаційної сфери присвячені праці Ю.В.Мігущенко [5], Д.І.Соловійова [6] та інших учених.

Над проблематикою сталого розвитку та туризму працювали Т.І.Ткаченко [8], С.К.Харічков [9]. Деякі аспекти ролі туристично-рекреаційної сфери в забезпеченні сталого розвитку розглянула М.В.Ільїна [3].

Однак невирішеними залишаються питання щодо ролі державного управління рекреаційно-туристичною сферою для забезпечення сталого розвитку України, а також проблеми інтеграції принципів сталого розвитку в державне управління рекреаційно-туристичною сферою.

Тож метою статті є виявлення ключових засад застосування принципів сталого розвитку в державному управлінні рекреаційно-туристичною сферою.

Виклад основних результатів та їх обґрунтування. Концепція сталого розвитку отримала характер науково-теоретичного та політичного підґрунтя подальшого розвитку людської цивілізації. Її взяли на озброєння різні країни світу, де розробляються стратегії сталого розвитку на глобальному, національному, регіональному, місцевому рівнях управління. Їх реалізація в країнах усіх континентів дала цікаві позитивні результати, значно покращуючи управління в містах і селах [7, с. 9].

В Україні існують усі передумови для розвитку рекреаційно-туристичної сфери. Зручне географічне розташування, сприятливий клімат, різноманітний рельєф, унікальне поєднання природно-рекреаційних ресурсів, культурно-історичної спадщини, розгалуження санаторно-курортної бази – усі ці фактори зумовлюють конкурентні переваги ринку рекреаційних послуг України в умовах інтеграційних процесів. Рекреаційний потенціал України на сьогодні розкрито неповністю, про що свідчить невелика частка туристичної сфери в структурі ВВП країни. У 2013 р. частка туризму у ВВП (прямий внесок) становила 2,3%, або 30,8 млрд грн. Водночас рекреації та туризму притаманний мультиплікативний ефект, тому його вплив на розвиток економіки України та складову частку у ВВП слід розглядати з урахуванням суміжних галузей, включаючи непрямі внески туристичної сфери та індукований внесок. Так, туристична та суміжні сфери у грошовому вираженні мали 114,2 млрд грн і 8,6% від загального ВВП у 2013 р. Що ж стосується динаміки цих показників, то простежується тенденція до зростання прямого (на 39,37%), непрямого (на 34,95%) та загального внесків (на 36,11%) до ВВП України за аналізований період (див. таблицю).

Внесок туризму в номінальний ВВП України (2010–2013 рр.), млрд грн*

Показник	Роки				Темп приросту, 2013–2010, %
	2010	2011	2012	2013	
Прямий внесок туризму у ВВП	22,1	27,9	29,3	30,8	39,37
Непрямий внесок туризму у ВВП	61,8	75,8	78,5	83,4	34,95
Загальний внесок туризму у ВВП	83,9	103,7	107,8	114,2	36,11

*Розраховано автором за [12].

Розглядаючи внесок туристичної сфери у ВВП країни як складну систему, Світова рада подорожей та туризму (WTTC) до неї відносить [12]:

1. Прямі витрати туристів на здійснення подорожей, такі як поїздки, розміщення, розваги, відвідування пам'яток та музеїв, харчування тощо. Розглядаються витрати внутрішніх, в'їзних туристів та витрати на подорожі на державному рівні відповідно до рекомендованої ООН методології туристичних рахунків (TSA: RMF 2008).

2. Непрямі внески туристичної сфери в економіку країни включають інвестиції в туристичну галузь (будівництво туристичної інфраструктури, придбання транспорту та обладнання), державні витрати на туристичну сферу (маркетинг, забезпечення безпеки, адміністрування тощо), внутрішні закупівлі продуктів та послуг підприємствами туристичної сфери (закупівля продуктів харчування, послуги з прибирання, забезпечення IT-послуг тощо).

3. Індукований внесок у ВВП країни визначається як витрати тих, хто прямо чи опосередковано отримує дохід у туристичній сфері.

Дієве державне управління рекреаційно-туристичною сферою дасть змогу раціонально використовувати рекреаційний потенціал України і посилити роль рекреації та туризму у ВВП. На необхідності впровадження дієвої системи державного управління в рекреаційній сфері та у сфері рекреаційного природокористування наголошують багато вітчизняних науковців. Так, деякі з них наголошують на необхідності удосконалення різноманітних механізмів державного регулювання розвитку рекреаційної сфери [2; 4–6], інші – удосконалення державного управління у сфері рекреації та рекреаційного природокористування [1; 10; 11].

Під державним управлінням туристичною галуззю слід розуміти вид діяльності держави, що передбачає цілеспрямований вплив на галузь чи окремі її складові через дієвий механізм державного управління з метою досягнення визначених стратегічних завдань [1, с. 8]. При цьому автори наголошують, що необхідність державного управління туристичною галуззю обґрунтована також специфікою самої галузі [1, с. 6].

Вплив державного управління на екологічні, економічні та соціальні чинники забезпечується через реорганізацію та удосконалення механізмів управління на державному й місцевому рівнях, запровадження стратегічного планування, відповідного нормативно-правового, регуляторного, інституційного, фінансового забезпечення тощо. При цьому стратегічне планування у сфері рекреації та туризму здійснюється на основі стратегії соціально-економічного розвитку країни, що забезпечує його цільову спрямованість на покращення якості життя населення як основний показник оцінки сталого розвитку.

Позитивно оцінюючи принципи стратегічного планування переходу рекреаційно-туристичних комплексів до сталого розвитку, наведені С.К.Харічковим

[9], та вихідні положення концепції сталого розвитку [7, с. 59], можна сформулювати такі принципи державного управління рекреаційно-туристичною сферою на засадах сталого розвитку:

- забезпечення природно-екологічної стійкості та уважне ставлення до біорізноманіття;
- забезпечення сталого соціального розвитку та уважне ставлення до соціально-культурної самобутності населення;
- необхідність пошуку рівноваги між цілями великого бізнесу й місцевого населення, розвитком рекреації та туризму і охороною навколишнього середовища;
- використання частини ресурсів, отриманих від рекреації та туризму, для реалізації заходів, спрямованих на відновлення навколишнього середовища;
- екологізація суспільної свідомості на основі використання системи освіти та засобів масової інформації;
- поєднання зусиль центральних органів влади, місцевих громад і ділових структур у розвитку території та чітко визначеної відповідальності за збереження природного та культурного ландшафту.

Велике значення для подальшого динамічного розвитку рекреаційно-туристичної сфери має активна політика держави, що стосується підтримки розвитку рекреаційної інфраструктури, створення умов для підвищення рекреаційної привабливості, покращення якості рекреаційних послуг. Наслідками дієвого державного управління рекреаційною сферою на засадах сталого розвитку будуть:

1. Економічні:

- запровадження системи стратегічної екологічної оцінки планів та програм розвитку рекреаційних територій;
- запровадження екологічної сертифікації та ліцензування у сфері природокористування і ресурсозбереження в рекреаційній галузі;
- удосконалення системи довгострокового прогнозування стану природних рекреаційних ресурсів, їх економічної оцінки; створення уніфікованих кадастрів рекреаційних ресурсів;
- прискорений розвиток екологічно орієнтованої рекреації та зеленого туризму та ін.

2. Екологічні:

- запобігання антропогенній деградації, збереження цілісності природних екосистем і підтримання їхніх екосистемних функцій;
- збереження ландшафтів і біоти, зникаючих видів, відновлення чисельності та ареалів природних популяцій;
- збереження та відновлення особливо цінних культурних ландшафтів;
- пошук нових родовищ мінеральних вод на принципах еколого-економічної доцільності їх освоєння;
- удосконалення механізмів ліцензування та плати за бальнеологічні рекреаційні ресурси;
- розроблення та впровадження системи протидії вирубуванню лісів і лісовим пожегам та ін.

3. Соціальні:

- розроблення та проведення медико-соціальних заходів щодо збереження соматичного і психофізіологічного здоров'я населення;

- збереження та поліпшення сукупності природних і соціальних умов, що забезпечують здоров'я і тривалість безпечного життя людини, а також відповідність життєвого простору індивідуальним і суспільним потребам;

- забезпечення високої трудової зайнятості населення, продуктивності праці та гідної її оплати;

- збереження та примноження рекреаційних якостей територій курортного призначення, а також територій для відпочинку і туризму;

- збереження історичної та культурної спадщини українського народу, його природної духовності;

- відродження національної культури та народних ремесел, формування національної свідомості, патріотичне виховання дітей та молоді та ін.

Тобто, коли йдеться про сталий розвиток рекреаційно-туристичної сфери, необхідно наголосити на необхідності раціонального використання наявних рекреаційних ресурсів країни для їх подальшого збереження і використання в довгостроковій перспективі.

Сталий розвиток ринку рекреаційних послуг передбачає збалансованість між елементами екологічно орієнтованої, економічно ефективної та соціально відповідальної діяльності; здатен викликати мультиплікативний ефект для розвитку економіки ринку в трьох взаємопов'язаних площинах: економічній, соціальній та екологічній.

При цьому еколого-економічна роль (мультиплікативний ефект) ринку рекреаційно-туристичних послуг у забезпеченні сталого розвитку держави полягає у:

- стимулюванні розвитку суміжних галузей (будівництва, торгівлі, сільського господарства, транспорту, житлово-комунального господарства, виробництва товарів та надання послуг, освіти і т. ін.);

- збільшенні надходжень до бюджетів усіх рівнів;

- створенні нових та збереженні наявних робочих місць, зниженні рівня безробіття;

- розвитку екологічно-орієнтованих форм і видів малого та середнього підприємництва у сфері надання рекреаційних послуг;

- збереженні навколишнього природного середовища;

- раціональному використанні й охороні природних ресурсів.

Соціальна роль ринку рекреаційних послуг у забезпеченні сталого розвитку держави полягає у:

- сприянні відновленню та розвитку фізичних і духовних сил людини, її працездатності та здоров'я;

- підвищенні життєвого рівня населення;

- відродженні національної культури та народних ремесел, формуванні національної свідомості;

- збереженні і відновленні унікальних природних та історико-культурних пам'яток.

Отже, державне управління сферою рекреації та туризмом необхідно розглядати як складну систему в єдності соціальної, економічної та екологічної компонент, подальший генезис якої і базуватиметься на концепції сталості, на чому також і наголошує Т.І.Ткаченко [8].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Україна володіє значним рекреаційним потенціалом, який за умов дієвого державного управління на засадах

сталого розвитку може стати ефективним чинником соціально-економічного розвитку країни та зробити рекреаційну сферу конкурентоспроможною на міжнародному ринку товарів і послуг.

Ключовим у загальній стратегії розвитку державного управління внутрішнім ринком рекреаційних послуг має стати не лише вдосконалення сфери послуг, а й необхідність оздоровлення громадян у закладах рекреаційного комплексу та розроблення економічних важелів сприяння розвитку екологічного й зеленого туризму і екологічно орієнтованої рекреації. Тобто, коли йдеться про швидкий розвиток комплексу рекреаційних послуг, необхідно наголосити на необхідності раціонального використання наявних рекреаційних ресурсів країни для їх подальшого збереження і використання в довгостроковій перспективі.

Державне управління рекреаційно-туристичною сферою покликано встановити і підтримувати рівновагу між збереженням природних та історико-культурних ресурсів, економічними інтересами й соціальними потребами та розвитком рекреації. Воно має бути спрямоване на створення комплексних умов для розвитку туризму та курортів і стати одним із пріоритетів забезпечення сталого розвитку держави в цілому та підвищення якості життя населення.

Важливим питанням у застосуванні підходів та принципів сталого розвитку у процесі здійснення державного управління рекреацією є виявлення практичних і вимірюваних індикаторів сталого розвитку рекреаційно-туристичної сфери. У цьому напрямі й необхідно продовжити дослідження з метою виявлення таких індикаторів, які зможуть пов'язувати і відображати екологічні, економічні та соціальні аспекти.

Список використаних джерел

1. *Біль М.* Механізм державного управління туристичною галуззю (регіональний аспект) : наук. розробка / М. Біль, Г. Третяк, О. Крайник. – К. : НАДУ, 2009. – 40 с.
2. *Гаман П. І.* Державне регулювання розвитку рекреаційної сфери Карпатського регіону України : автореф. дис. ... д-ра наук з держ. упр. : 25.00.02 / Гаман П. І. ; Рада по вивч. продукт. сил України НАН України. – К., 2009. – 40 с.
3. *Ільїна М. В.* Роль туристично-рекреаційної сфери у забезпеченні сталого розвитку / М. В. Ільїна // Екологічний менеджмент у загальній системі управління : зб. тез доп. XI щоріч. Всеукр. наук. конф., Суми, 20–21 квіт. 2011 р. / відп. за вип. О. М. Теліженко. – Суми : СумДУ, 2011. – Ч. 1. – С. 110–112.
4. *Мерзляк А.* Удосконалення організаційної структури державного регулювання сфери рекреаційних послуг в Україні / Анжела Мерзляк, Ольга Соловійова // Державне управління та місцеве самоврядування : зб. наук. пр. Дніпропетр. регіон. ін-ту держ. упр. НАДУ при Президентові України. – Дніпропетровськ : ДРІДУ НАДУ, 2010. – Вип. 4 (7).
5. *Мігущенко Ю. В.* Державне регулювання туристично-рекреаційної сфери України як передумова підвищення конкурентоспроможності туристичної галузі / Ю. В. Мігущенко // Проблеми розвитку внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект : сб. науч. трудов. – Б. м. : [б. в.], 2007. – Вип. 3. – С. 1317–1325.
6. *Соловійов Д. І.* Аналіз тенденцій розвитку туристичної сфери України та науково-методичні напрями вдосконалення її державного регулювання / Д. І. Соловійов // Вісн. Бердян. ун-ту менеджменту і бізнесу. – 2010. – № 1(9). – С. 70–73.
7. Сталій розвиток суспільства : навч. посіб. / [А. Садовенко, Л. Масловська, В. Серета, Т. Тимочко]. – 2 вид. – К. : [б. в.], 2011. – 392 с.
8. *Ткаченко Т. І.* Сталій розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу : монографія / Т. І. Ткаченко. – К. : Київ. нац. торг.-економ. ун-т, 2009. – 463 с.
9. *Харічков С. К.* Пріоритетні напрями забезпечення сталого розвитку регіональних рекреаційно-туристичних комплексів [Електронний ресурс] / С. К. Харічков // Інформаційні технології в управлінні туристичною та курортно-рекреаційною економікою : матеріали доп.

III наук.-практ. конф. – Бердянськ : АУІТ “АІУ”, 2007. – Режим доступу : http://tourlib.net/statti_ukr/harichkov.htm

10. *Черчик Л. М.* Напрями удосконалення державного управління у сфері рекреаційного природокористування / Л. М. Черчик // Наук.-інформ. вісн. Акад. наук вищ. освіти України. – 2012. – № 2 (79). – С. 105–112.

11. *Шаптала О. С.* Автономна Республіка Крим: проблемні питання державного управління сферою рекреаційного обслуговування : монографія / О. С. Шаптала. – Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2003. – 264 с.

12. Travel & Tourism economic impact 2014 Ukraine [Електронний ресурс] / World travel & tourism council. – Режим доступу : <http://www.wttc.org>